

Toenmalig GroenLinks-fractievoorzitter Jolande Sap tijdens de Algemene Beschouwingen in 2011.

Stekkers, geweren en stropdassen

Theatrale effecten in toespraken

Professionele sprekers gebruiken soms theatrale middelen om vuurwerk in hun betoog te brengen: ze presenteren hun geweer of knippen hun stropdas door. Maar niet altijd gaat dat goed. Waarom lukte het Alexander Pechtold met zijn stapel rapporten wél en Jolande Sap met haar stekker niet?

JAAP DE JONG

HOGLERAAR JOURNALISTIEK EN NIEUWE MEDIA, UNIVERSITEIT LEIDEN

Een hit op internet is al sinds 2011 de toespraak van de destijds machtigste Nederlandse militair, generaal Peter van Uhm. In zijn speech van 18 minuten tijdens een zogeheten TEDx-conferentie in Amsterdam koos hij niet voor een formeel betoog, maar voor een persoonlijk verhaal. Hij legt uit waarom hij niet voor de pen, de schilderskwast of de camera heeft gekozen om zijn idealen te verwezenlijken, maar ... en dan komt er een vrouwelijke militair binnenmarcheren die de generaal een geweer aanbiedt. Samen ontmantelen ze het en toont hij de zaal welk instrument hij gekozen heeft: het geweer. In de zaal ontstaat een huivering en een zacht ongemakkelijk gelach. Van Uhm:

Het geweer als instrument om de wereld beter te maken. Daarom heb ik het wapen opgenomen – niet om te schieten, niet om te doden, niet om te vernietigen, maar om hen te stoppen die kwaad wilden doen, om de kwetsbaren te beschermen, om democratische waarden te verdedigen, te strijden voor de vrijheid die we hebben om te praten over hoe we de wereld beter kunnen maken.

D66-fractie­leider Alexander Pechtold toont een stapel rapporten tijdens de Algemene Beschouwingen in 2009.

Zijn Engels was niet best, maar Van Uhms toespraak sloeg in als een bom. De verklaring van het succes ligt in de combinatie van een prikkelende inhoud en een verrassende visualisatie die paste bij de persoon en de situatie.

De Romeinse retoricus Quintilianus beschrijft al in 95 na Christus de sterke effecten van visuele ondersteuning in de rechtszaal. In zijn *Opleiding tot redenaar* is te lezen hoe het tonen van bebloede zwaarden, botsplinters en met bloed besmeurde kleren van de slachtoffers een grote impact op het publiek heeft. Ook benadrukt hij het belang van balans tussen inhoud en vorm.

Nietje

Ook tegenwoordig worden de theatrale middelen ('theater props' oftewel rekvisieten) niet geschuwd. Maar als ze niet secuur zijn uitgekozen of uitgevoerd kan de schade groot zijn, zo heb ik met mijn studenten kunnen vaststellen. Met hen bezoek ik ieder jaar in september de Algemene Beschouwingen die na Prinsjesdag in de Tweede Kamer worden gehouden; we zijn dan op zoek naar bijzondere retorische technieken en strategieën.

Femke Halsema bood Maxime Verhagen een telraam aan om de ziektekosten nog eens door te rekenen.

Opvallend goed pakte de rapportenstapel van Alexander Pechtold uit. Tijdens de toespraak van de toenmalige CDA-fractie­leider Van Geel bij de Algemene Beschouwingen in 2009 sjouwde de D66-voorman met een stapel rapporten naar de interruptie­microfoon. Van Geel, die het kabinet steunde, sprak over de noodzaak van een brede maatschappelijke werkgroep van ambtenaren die eerst voorstellen moest doen waaruit het kabinet zou kiezen.

Pechtold zag zijn kans schoon: "U zocht voorstellen. De rapporten die u nu van het kabinet vraagt, zijn allang door dit kabinet en de hoge colleges geschreven. Ik heb hier voor u *Naar een toekomst die werkt* van de commissie Arbeidsparticipatie. [Gooit rapport met plof op de grond.] Ik heb hier voor u een rapport van de commissie-Gerritse; dat waren de hoge ambtenaren die al die bezuinigingsvoorstellen deden waar niets van af is gekomen. [Gooit rapport op de grond.] Ik heb de *Kennisinvesteringsagenda* voor u. Ik heb *Hoe bereik je de perfecte woningmarkt, Investeren in werk ...*"

Voorzitter: "Meneer Pechtold, wij geloven het."

Pechtold vervolgt: "Ja? Dit is de oogst van dit kabinet aan onderzoeken. U stelt nu een brede maatschappelijke discussie voor waarin wij twintig werkgroepen van ambtenaren aan het werk zetten. Dit is het. [Vervolgt met stijgende verontwaardiging in de stem:] Wanneer gaat u na tweeënhalf jaar stilstand beleid maken? Keuzes maken?"

De in het nauw gebrachte Van Geel antwoordt dat hij op zoek is naar een "samenhangend verhaal". Pechtold aarzelt geen seconde: "Zal ik er een nietje doorheen slaan?"

Dramatische vorm

De effecten van de gewonnen interruptie waren spectaculair: hilariteit in de Kamer, zendtijd in het achtuurjournaal en in talrijke politieke programma's, en het kabinetsbeleid was overtuigend afgebeeld als besluiteloze rapportenpolitiek.

Waarom werkte dit theatrale middel? De timing was goed: Pechtold was de eerste die tijdens het debat het kabinet aanviel op traagheid en besluiteloosheid, en hij sloot direct aan op positieve opmerkingen hierover van Van Geel. Er was balans tussen inhoud en vorm: Pechtold betoogt dat er al heel veel rapporten zonder resultaat geschreven zijn, en concludeert dat het nu tijd is voor beleidskeuzes en niet voor nog meer rapporten. Door die rapporten een voor een op de grond te gooien demonstreert hij dat het zinloos is door te gaan. Hij roept door die dramatische vorm bij de kijker het gevoel op: het is genoeg. De uitvoering is goed: op een rustige toon, gedecideerd gooierend; hij reageert op de bijsturing van de Kamervoorzitter en eindigt met twee verontwaardigde vragen. En bovenal: op de reactie van Van Geel weet hij een geestige riposte te produceren waardoor hij het debat wint.

Een bescheidener faam met rekvisieten oogstte Femke Halsema toen ze als leider van GroenLinks ooit een telraam gebruikte. Ze bood dat bij de Algemene Beschouwingen in 2006 aan aan CDA-fractie­voorzitter Maxime Verhagen, zodat hij de ziektekosten nog eens kon doorrekenen. Het leverde haar de nodige publiciteit op. Maar dat het ook verkeerd kan lopen met visuele middelen ondervond haar opvolgster Jolande Sap.

Stekker

In 2011 vormden VVD en CDA een coalitie met gedoogsteun van de PVV. Tijdens de Algemene Beschouwingen wilde Jolande Sap PVV-leider Geert Wilders neerzetten als grote gedoger en hem afstand laten nemen van het kabinet. Wilders was aan het

woord toen Sap hem interrompeerde. Sap: “De heer Wilders baalt als een stekker van dit kabinet. Maar hij weigert de stekker eruit te trekken. Ik had nooit gedacht dat het zover moest komen, maar laat ik dan nu maar als vrouw aan de heer Wilders laten zien hoe je dat doet, de stekker eruit trekken. Hier

De studenten op de publieke tribune kijken gegeneerd. “Echt geen goede actie”, hoor ik er een zeggen.

hebben we het kabinet, hier is de stekker die Wilders er vorig jaar in heeft gestoken, want er is maar één Grote Gedoger in dit kabinet. (...) Ik nodig de heer Wilders uit eens goed te kijken: zo gaat de stekker eruit.” Waarna Sap ostentatief de stekker uit een door collega Ineke van Gent aangereikte stekkerdoos trekt.

Dan reageert Geert Wilders: “Mijn conclusie is dat bij mevrouw Sap de stekker er nooit heeft ingezeten.” Gelach in de Kamer, maar geen alerte reactie van Sap. Zij begint voor de toegesnelde fotografen en cameramensen te herhalen dat Wilders de stekker eruit kan trekken en ze doet het nog een keer uitvoerig voor. Mijn studenten naast me op de publieke tribune kijken gegeneerd en verbluft. “Echt geen goede actie”, hoor ik er een zeggen. Ook in de media zingt het ‘stekker-incident’ meteen rond. Tot in het achtuurjournaal aan toe wordt het gepresenteerd als een mislukte retorische truc. Zelf gaf Sap later in een toespraak toe dat het een “misser” was geweest. Het haalde het jaaroverzicht van *de Volkskrant* als een van de elf politieke blunders van 2011.

Stropdas

Waarom werkt de visuele prop hier niet? De inhoud (Wilders gedooft het kabinet) bevat geen nieuws. De vorm overtuigt niet: de woordspeling (*balen als een stekker*) was te flauw. En de metafoer (de gedoogsteun van Wilders is de stekker die hij in het kabinet heeft gestopt en die stekker moet hij er nu uit trekken) is door veelvuldig gebruik van andere politici al versleten. Ook de timing klopte niet: er waren al eerder woordenwisselingen in de Algemene Beschuwingen geweest over wie de grote gedoger was. Maar vooral: Sap was niet bestand tegen Wilders’ ad remme jij-bak en reageerde met een machteloze herhaling. Het enige gevoel dat ze op wist te wekken was: medelijden met haar mislukte poging.

Ook buiten de politiek komt het geregeld voor dat iemand tijdens een lezing of hoorcollege iets uitzonderlijks toont of verricht. De geheugenprofessor Willem Wagenaar, die zich altijd en eeuwig in het openbaar tooide met een vlinderstrikje (“want dan onthouden mensen je sneller”, aldus de professor) verraste zijn publiek door een bepaald psychologisch model uiteen te zetten in de vorm van een vlinderstrik. En ook prins Claus heeft in 1998 opzien gebaard door tijdens zijn speech over Afrikaanse mode en textiel design onder grote hilariteit zijn stropdas af te werpen. Hij zei: “Nu de arbeiders van

de wereld hun ketenen hebben afgeworpen, heeft de moderne werkende man zichzelf weer vastgeklonken: aan de altijd aanwezige stropdas. Aan de slang rond zijn adamsappel, aan het koord van zonde dat we heden ten dage gebruiken om fatsoen aan af te meten. Stropdasdragers aller landen verenigt u: werp het touw af dat u hindert! Steek uw nek uit! Bevrijd u en waag uw reis naar het openboordenparadijs.”

Hoogwerker

Een ander opvallend theatraal effect komt uit een presentatie van de voormalig vice-president van de VS, Al Gore. In de documentaire *An Inconvenient Truth*, over de opwarming van de aarde, visualiseert hij de toename van de temperatuur en de CO₂-concentratie in de afgelopen 650.000 jaar. Meestal schommelde de CO₂-concentratie tussen de 180 en 280 ppm, zo wijst Al Gore op de grafiek achter hem aan: het verschil tussen wel of geen ijstijd. Maar als we op de huidige voet doorgaan met de uitstoot van CO₂ zal de concentratie over vijftig jaar uitkomen op 600 ppm. Om dit te laten zien klimt Al Gore in een hoogwerker op het podium die hem naar 5 meter laat stijgen om dat in de grafiek aan te kunnen wijzen.

Met welke rekvisieten komen de politieke leiders dit jaar bij de Algemene Beschuwingen op de propen? Zeker is in elk geval dat acties met rekvisieten zonder goede balans tussen vorm en inhoud te veel doen denken aan de basisschoolspreekbeurt (inderdaad: met onvermijdelijke hamster). Maar duidelijk is ook dat wie goed getimed weet te verrassen met een actie die past bij de spreker, grote kans maakt het journaal te halen.

Ten slotte: kent u meer voorbeelden van geslaagde of minder geslaagde theatrale effecten met rekvisieten in toespraken, lessen en preken? Stuurt u ze dan als u wilt per e-mail naar redactie@onzetaal.nl, of per post naar de redactie van *Onze Taal*. <

Oren en drempel

Pas aangetreden bestuurders grijpen in hun eerste speech vaak naar attributen om duidelijk te maken dat ze het goed gaan aanpakken. Dat kan lukken, maar ook mislukken.

Mislukt: Hans Helgers wilde in de jaren negentig laten zien dat hij als pas gekozen CDA-voorzitter beter naar de CDA-leden en kiezers wilde luisteren. Hij zette in zijn speech op een partijcongres twee grote oren op zijn hoofd: onvergetelijk, maar ook lachwekkend.

Gelukt: een student-bestuurslid van de Leidse vakgroep Nederlands, Ton de Lange, gooide tijdens zijn openingspeech met een grote klap de drempel (die hij had gesloopt uit de deur van zijn kantoortje) op de grond – tussen de luisteraars. Als symbool van de laagdrempeligheid en de goede benaderbaarheid voor schroomvallige jongerejaarsstudenten was die drempel gedurende zijn hele toespraak voor iedereen zichtbaar.